

Kde sa dnes nachádza Dohovor o biologickej diverzite?

P. Straka: Where is the UN Biodiversity Convention Now? Život. Prostr., Vol. 39, No. 4, 187 – 191, 2005.

After ten years of the implementation of the Convention on Biological Diversity in the Slovak Republic, a self-assessment project had tried to find an integral synergy-effect and capacity for the implementation of three of UN Conventions – Framework Convention on Climate Change, Convention on Desertification and Convention on Biodiversity. Short description of the historical development and initial steps of the Convention are a part of the contribution and the Convention is presented as a main tool for sustainable life and condition for survival of the human population. Only the general will of human community focused on the implementation of global conventions oriented to the life diversity including our living environment and global ecosystem will help us reach sustainability. Only the scientific credibility and direct support from political level will create relevant data for decisions of the future development and quality of life of the human community. Ignoring or wrong interpretation of scientific messages and visions would lead society to the cumulative state with the protection of biodiversity and the “domino” effect in the global environmental problems. The scientific and technical results, challenges and appeals of two global projects are presented in the article as an example – The Millennium Ecosystem Assessment and Interlinkages between of Biodiversity and Climate Changes organized by the CBD SBSTTA. The results of both activities in which great number of scientific and technical experts participated in all are very important for the meeting of the Millennium Biodiversity Targets 2010 and the main appeal – The halt to the loss of biodiversity by 2010.

Desať rokov potom, čo sa Slovenská republika stala zmluvnou stranou Dohovoru o biologickej diverzite, na základe Iniciatívy OSN pre rozvoj kapacít sa začal riešiť projekt Identifikácia priorít a rozvoja kapacít pre plnenie záväzkov vyplývajúcich z globálnych dohovorov. Ide o *Dohovor o klimatickej zmene*, *Dohovor o biologickej diverzite* a *Dohovor o boji proti dezertifikácii v krajinách postihnutých suchom*. Kým prvé dva boli prijaté a otvorené na podpis počas Konferencie OSN o životnom prostredí a rozvoji (1992), idea tretieho sa na tomto podujatí zrodila, ale schválený bol o až dva roky neskôr (1994). K „veľkým“ globálnym dohovorom mal pôvodne patriť aj *Dohovor o lesoch*, ale pre pre stupňujúci sa tlak dobre zarábajúcich lesohospodárskych podnikov a krajín, ktoré ich z rôznych dôvodov podporujú, sa tento dohovor dodnes neuzavrel. Vzniklo len expertno-politické *Fórum OSN o lesoch*, v rámci kto-

rého najväčšie aktivity vyvíja tzv. *Paneurópsky lesnícky proces* – stála ministerská konferencia. Tieto štyri inštitúty tvoria ucelený a logicky na seba nadväzujúci celok globálnej politiky starostlivosti o životné prostredie našej planéty. Plnenie a implementácia týchto dohovorov je podmienkou kvality života a v súčasnosti už aj predpokladom spoločného prežitia. Okrem nich existuje celý rad ďalších environmentálnych konvencií na rôznych úrovniach, Slovensko je formálnym členom väčšiny z nich.

Princípy

Dohovory vychádzajú z princípov humanity, rovnosti a sebaurčenia, zakotvených v Charte OSN a vnímajú sa ako konsenzus spoločných a globálnych cieľov a nástrojov na ich dosiahnutie. Inak to ani

nejde. Nemožno ich blokovať jedným subjektom, nejstuje právo veta, a to, čo sa dosiahlo, považuje sa za objekt všeobecného konsenzu a práva. Takto vznikajú, možno niekedy kostrbato a zamotane, jednotlivé články dohovorov, ktoré vytvárajú rámec nástroja medzinárodného práva a takto znejú aj záväzné rozhodnutia ich najvyšších orgánov. Každý článok dohovoru, každý paragraf rozhodnutia vyhovuje každému, a zároveň v plnom rozsahu nevyhovuje nikomu. Kto sa s ním celkom nestotožní, má právo na výhrady, čo však neznamená, že môže konať v rozpore s ním.

Dohovor o biologickej diverzite nadobudol účinnosť 29. decembra 1993 a patrí ku konvenciam s najvyšším počtom zastúpených štátov, v súčasnosti má 188 zmluvných strán (zo 191 členských krajín OSN). Tento dohovor má osobitné postavenie, venuje sa ochrane života vo všetkých jeho podobách. Človeka nevníma ako súčasť biodiverzity, ale venuje pozornosť ochrane všetkých ostatných foriem života a ich podmienok ako základnej požiadavke prežitia človeka a civilizácie, resp. ekosystému, ktorý si vytvoril pre svoje potreby. Súčasťou tejto koncepcie je (trvalo) udržateľné využívanie služieb, produktov a zdrojov pochádzajúcich z biologického prostredia (obnoviteľných alebo čiastočne obnoviteľných prírodných zdrojov) so silným sociálno-politickým aspektom – spravodlivé a rovnoprávne rozdeľovanie úžitkov získaných z využívania biologických zdrojov.

Dohovor o biodiverzite obsahuje nadčasové súvislosti vecných a politických logických rámcových postupov, nevyhnutných na prežitie ľudstva i celej planéty (Straka, 2002). Z tohto dôvodu dostal prívlastok *Zmluva pre život a našu spoločnú budúcnosť*. Vyjadruje princíp zodpovednosti jednotlivých zmluvných strán

(krajín a ich regiónov, spoločenstiev, komunit a jednotlivcov). Každá z nich má suverénne právo využívať vlastné zdroje na základe svojej environmentálnej politiky, ale na druhej strane povinnosť zabezpečiť, aby aktivity v rámci jej jurisdikcie alebo pôsobnosti nespôsobili škody na životnom prostredí iných štátov alebo na územiach za hranicami jej jurisdikcie. Každá zmluvná strana je zodpovedná za stav globálneho ekosystému a životného prostredia na všetkých úrovniach. Človek je v súčasnosti najvýznamnejším faktorom ovplyvňujúcim stav životného prostredia vrátane jeho dominantných zložiek, ako je biodiverzita, vodné faktory či podnebie. Podpísal sa pod vývoj týchto zložiek, najmä v druhej polovici 2. tisícročia a ovplyvňoval ich oveľa väčšou mierou, ako napríklad sopečná činnosť v tom období (v globálnom meradle), alebo zmeny intenzity slnečného žiarenia. Človek získal ústrednú pozíciu a vplyv vo všetkých systémoch Zeme: od využívania vôd vrátane oceánov, cez pôdu, podnebie až po biologickú rozmanitosť. Dalo by sa povedať, že to bola vedecká a mimovládna komunita, ktorá „dotlačila“ politikov k tomu, aby vývoju životného prostredia venovali pozornosť na najvyšších fórach. Netvrdíme, že rámcové a ťažkopádne medzinárodné dohovory v systéme OSN sú ideálnym riešením. V súčasnom svete sa však zrejme nedá nájsť lepšie, okrem vlastnej angažovanosti.

Konferencie zmluvných strán sú najvyšším svetovým politickým orgánom, ktorý prijíma rozhodnutia o ďalšom vývoji dohovorov. V poslednom období sa podpísal rad zmlúv o spolupráci a výmene informácií medzi spomínanými dohovormi. Ich zástupcovia – experti i výkonní úradníci – sa viac-menej aktívne zúčastňujú na zasadaniach Konferencie zmluvných strán Dohovoru o biologickej diverzite a spolupráca medzi

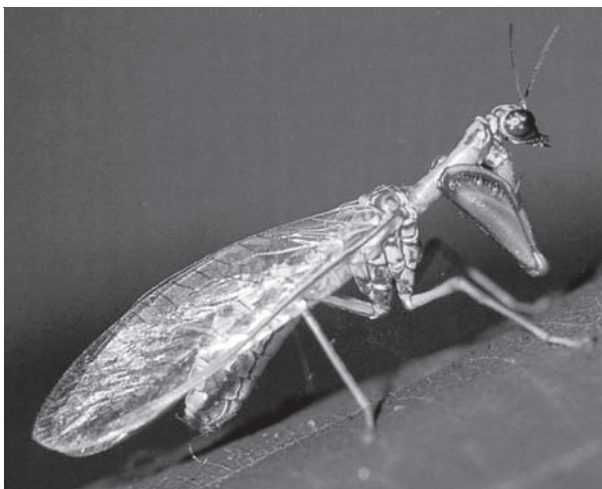

nimi sa pravidelne objavuje v agende týchto zasadnutí alebo ich paralelných či inak súvisiacich akcií. Na základe toho sa môže zdať, že je všetko v poriadku a synergický efekt implementácie dohovorov OSN prispieva k ochrane biodiverzity a spoločným cieľom dohovorov.

Oficiálne delegácie zmluvných strán tvoria predstavitelia exekutívy a vedúcim býva najčastejšie člen vlády – minister životného prostredia alebo jeho kompetentný zástupca a veľvyslanec krajiny. Delegácie musia mať poverenie svojich vlád na rokovanie a mandát, ktorý tam musia prezentovať. Členovia môžu síce vyjadriť aj svoj osobný odborný názor, ale ak nie je v súlade s vládnym stanoviskom, len neoficiálne. Pribeh rokovania sa nahráva, a v prípade rozporu je nahrávka dokladom stanoviska prezentovaného na konferencii. (Dávnejšie ma prekvapilo, keď mi istý dobrý známy z veľkej juhoamerickej krajiny povedal svoj odborný názor a úplne iný so stoickým pokojom prezentoval ako oficiálne stanovisko svojej krajiny. Je to veľmi častý a úplne legitímny jav.)

Poradné orgány

Rozhodnutia, ktoré prijímajú na konferenciách politici a manažéri, by však mali vychádzať z dôveryhodných, overených a aktuálnych informácií o prerokovanej problematike. Preto vznikli odborné a vedecké poradné zbory, komisie a podobné zoskupenia vedcov a expertov, ktoré sú zodpovedné za prípravu podkladov. Pre Dohovor o biodiverzite vznikol Podporný poradný orgán pre vedu, techniku a technológiu, tzv. SBSTTA (*Subsidiary Body for Scientific, Technical and Technological Advice*), ktorý sa schádza me-

dzi zasadnutiami Konferencie zmluvných strán (1 až 2-krát, podľa agendy konferencie). V SBSTTA je delegovaných približne 150 odborníkov z celého sveta a podľa vyjadrenia generálneho tajomníka OSN Koffiho Annana na Svetovom summite o udržateľnom rozvoji (Johannesburg, 2002), tento zbor expertov má v súčasnosti najväznejšie postavenie v systéme OSN v oblasti životného prostredia, popri Medzinárodnom paneli OSN pre klimatickú zmenu. Vyše 40 tzv. ad hoc expertných skupín SBSTTA pracuje na zadaniach a projektoch, ktoré sú podkladom pre konečné formulácie jednotlivých rozhodnutí Konferencie zmluvných strán. A to nie je jednoduché. SBSTTA je skutočne inštitútom, ktorý garantuje dôveryhodnosť a kredibilitu údajov pre konečné rozhodnutia konferencií.

Najdôležitejšie výstupy SBSTTA

Zmienime sa o dvoch aktuálnych globálnych výstupoch tohto vedeckého fóra, ktoré presahujú Dohovor o biodiverzite a predstavujú prienik nielen medzi jednotlivými dominantnými zložkami životného prostredia, ale zaoberajú sa aj budúcim vývojom ľudstva a ostatného života na Zemi. Prvý z nich prezentuje vzájomnú súvislosť a synergiu ireverzibilných dôsledkov zmeny klímy na biodiverzitu. Druhým, možno povedať megaprojektom, aký nemá obdobu v tejto oblasti, je tzv. miléniový projekt.

- **Biodiverzita a klimatická zmena.** Bolo veľmi účelné, že realizačný expertný tím zložený prevažne z prírodovedne orientovaných expertov viedol uznávaný odborník na problematiku súvisiacu s klimatickou zmenou a expert Svetovej banky R. Watson

(predseda IPCC) a výsledky sa stali uznávaným podkladom pre ďalšie kroky implementácie oboch základných dohovorov (SCBS Technical Series 10, 2003). Nadobudnutie účinnosti Kjótskeho protokolu bezosporu predstavuje významný posun v celosvetovej starostlivosti o stav a budúcnosť životného prostredia. Na druhej strane jeho neodborná a necitlivá implementácia je pre stav biodiverzity nemalou hrozbou. Niektoré štáty majú tendenciu rýchlo naplniť záväzky vyplývajúce z Kjótskeho protokolu tým, že pôvodne druhovo bohaté a citlivé biotopy, napr. mokrade, chcú nahradiť monokultúrami rýchlorastúcich drevín, aby nemuseli výrazne znížiť alebo obmedziť vypúšťanie skleníkových plynov z výrobných procesov do ovzdušia (vychádzajú zo skutočnosti, že jedným z „produktov“ mokradí sú práve takéto plyny). Cieľom je, aby sa skutočne našla rovnováha medzi produkciou spoločnosti a hraničnou schopnosťou globálneho ekosystému udržať rovnováhu alebo vynútenú rezilienciu v nej. Klimatická zmena tu je a je to aj jav prírodný. Biodiverzita má schopnosť znižovať jej dosah na globálny ekosystém aj v lokálnej miere. Deštruktívna činnosť človeka spolu s vplyvmi klimatickej zmeny na biodiverzitu spôsobili, že mnohé jej funkcie sa stávajú neúčinnými. Len biodiverzita vo vyváženom stave je schopná (na globálnej i lokálnej úrovni) minimalizovať dôsledky klimatickej zmeny na životné prostredie (absorpciou, zadržiavaním vlhky, zábranou dezertifikácii, recykláciou plynov). Vo všeobecnosti teda stav biodiverzity priamoúmerne ovplyvňuje intenzitu vplyvov (dôsledkov) klimatickej zmeny na stav životného prostredia, a tým priamo

alebo nepriamo reguluje ohrozenie ľudskej populácie (a jej životného priestoru). Jednou z možných ciest riešenia situácie (zdá sa, že nezvratnej) je možná adaptácia ekosystémov a ľudskej populácie na klimatickú zmenu, čo však generuje nové, dosiaľ nepoznané procesy možného vývoja.

• **Miléniový projekt** Hodnotenie svetového ekosystému na prelome tisícročí (*Millennium Ecosystem Assessment – MEA*) sa začal riešiť r. 2001 a je financovaný z prostriedkov GEF. V súčasnosti boli prezentované predbežné závery a scenáre vývoja. Hlavným cieľom projektu je zhodnotiť schopnosť globálneho ekosystému (biosféry) poskytnúť ľudskej spoločnosti v blízkej, ale aj vzdialenejšej budúcnosti tie produkty, od ktorých je bytostne závislá. Nejde len o priame prírodné (biologické a obnoviteľné) zdroje, ale o všetky služby a produkty, ktoré biodiverzita poskytuje (tzv. *goods and services of biodiversity – GSB*). Sú to práve mimoprodukčné funkcie biodiverzity, ktoré vnímame ako samozrejmosť a ich prítomnosť považujeme za neodmysliteľnú súčasť bytia. Neuvedomujeme si však, že práve limitná existenčná stabilita mimoprodukčných funkcií je o to zraniteľnejšie a ťažšie obnoviteľná, o čo viac sme si zvykli na samozrejmosť ich všadeprítomnosti. Ekosystémové služby a produkty vnímame ako procesy, ktoré podporujú činnosť človeka a udržiavajú jeho existenciu na Zemi ako integrálnu súčasť globálneho ekosystému (človek ako krajinný inžinier a modifikátor globálneho ekosystému v pozitívnom zmysle). Opačne to však neplatí, a práve technokratická spoločnosť sa svojou činnosťou obracia proti týmto stabilizujúcim vývojovým procesom a proti ekologickej integrite a stabilite globálneho systému roztriešteného na gigantické a nekontrolovateľné množstvo lokálnych deformácií a terminálnych deštrukcií.

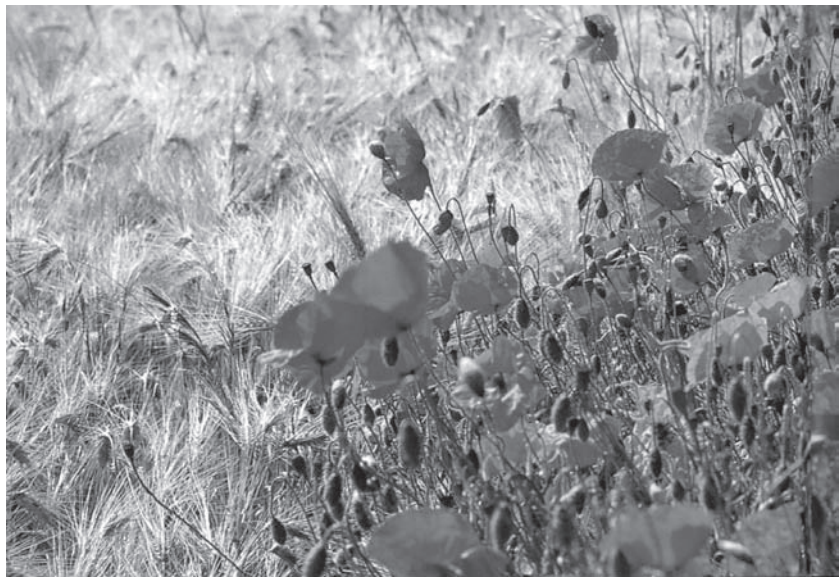
Na riešení miléniového projektu, ktorý okrem analýzy mal predložiť aj vízie budúceho vývoja, sa podieľalo viac ako 700 vedcov a expertov z 90 krajín, pričom len asi polovica z nich bola prírodovedného zamerania. Boli medzi nimi aj sociológovia, technici, ekonómovia, právnici a iní. Vyše 1 200 odborníkov a vládných predstaviteľov 45 štátov sa podieľalo na recenzovaní a editovaní jednotlivých kapitol a výstupov projektu. Predbežné výsledky, ktoré by sa mali oficiálne zverejniť na budúci rok, nás nenaplnajú optimizmom. Projekt sa postupne mení na vážne varovanie. Ani jeden zo štyroch predložených scenárov ďalšieho vývoja ľudskej civilizácie na Zemi (veľmi reálnych a s vysokou mierou prognostickej pravdepodobnosti) nie je, žiaľ, pre globálnu biodiverzitu (globálny ekosystém) priaznivý. Tieto scenáre sa však úmyselne vyhýbajú (politickej) odpovedi, aký to môže mať dosah na kvalitu života a rozvoj ľudskej spoloč-

nosti, aj keď si to každý súdny čitateľ vie už sám domyslieť. Človekom vyvolané nezvratné zmeny globálnej biodiverzity budú i naďalej pokračovať a súčasne sa bude zužovať prístup k jestvujúcim zdrojom (vrátane napr. zdrojov pitnej vody). Straty biodiverzity na všetkých úrovniach (ekosystémovej, druhovej a génovej) už v súčasnosti presahujú merateľné prínosy ekosystémových služieb. Okrem toho, faktory negatívne pôsobiace na stav biodiverzity dominovým efektom generujú také reakcie, ktorých účinky a dôsledky možno len modelovať a odhadovať. Tieto faktory nevznikajú priamym zásahom človeka, ale celý rad z nich, ako aj intenzita ich vplyvu a dôsledkov sa mení v čase a priestore („mutácie mutácií“). Je preto úplne namieste výzva tisícročia na zastavenie strát biodiverzity najneskôr do r. 2010. Oddiaľovaním tohto termínu sa redukuje možnosť nápravy reálneho stavu a stráca sa priestor, vzdialenosť i schopnosť prirodzeného návratu globálneho ekosystému do rovnovážneho (adaptabilného) stavu.

* * *

Nepokúšam sa hodnotiť veľmi laxný prístup k tejto problematike na Slovensku (dostatočne o tom vypovedá nedávno zverejnená hodnotiacia správa NCSA). Otázka v názve príspevku sa viaže k stavu poznania Dohovoru o biologickej diverzite a k perspektíve jeho misie. Ukazuje sa, že samotný dohovor nie je dostatočným nástrojom na riešenie problémov, pokiaľ nie je na to vôľa, úcta a možno až pokorné uznanie skutočnosti. Jestvuje aj opačná forma vnímania, resp. nevnímania a čakania na technické riešenie. Ignorancia objektívneho a vedeckého poznania však zahmlieva a zauzľuje možné, akékoľvek dobré riešenie. Pokiaľ sa politici nevedia dohodnúť na technickom riešení problémov súvisiacich s klimatickou zmenou, napriek tomu, že experti ich zahrňajú množstvom zaručených dobrých riešení, obchod z emisnými limitmi sa stáva hlavne dobrým štátnym biznisom a politickým kapitálom.

Otázka v názve príspevku je však aj otázkou do svedomia. V blízkej budúcnosti sa určite budeme pýtať, ako sme mohli nevidieť stav života na Zemi, keď sme o ňom toľko vedeli a najmä, ako sme ho mohli ignorovať? Biodiverzita je predpokladom udržateľnosti existencie ľudskej spoločnosti bez stanovenia vzdialenosti vývoja civilizá-

cie po jeho cieľovú pásku. Biodiverzita má pre fungovanie globálneho ekosystému, ktorého súčasťou je aj človek, rovnaký význam ako voda, pôda alebo klíma. Zabrániť jej ďalšiemu poklesu je rovnako dôležité, ako zníženie tlaku civilizačného a technického rastu na životné prostredie. To, kde je dnes Dohovor o biologickej diverzite, však dáva tušiť, že ani tento nástroj nestačí na argumentáciu potreby vedeckej podpory pre ochranu prírody a biodiverzity a vyčlenenie kapacít porovnateľných s inými existenčne významnými faktormi prežitia a vlastnej bezpečnosti. Vždy totiž pôjde predovšetkým len a len o spoločenskú voľbu a táto predurčuje odpoveď na dnes alebo v budúcnosti položené otázky.

Literatúra

- Ecosystems and Human Well-being. CBD/MEA, The World Resources Institute, UNEP. Washington, 2003, 243 s.
- Guziová, Z., Maroušek, J., Neronov, V.: Country Capacity Development Needs and Priorities. Regional Report for EECa. UNDP/GEF, 2000, 156 s.
- SCBD: Interlinkages Between Biological Diversity and Climate Change. CBD Technical Series No. 10. Secretariat of the CBD 2003, Montreal, 154 s.
- Straka, P.: Dohovor o biologickej diverzite (k 10. výročiu). Život. Prostr., 36, 2002, 2, s. 91 – 94.
- www.biodiv.org/mea
- www.millenniumassessment.org

RNDr. Peter Straka, PhD., Daphne, Inštitút aplikovanej ekológie, Podunajská 21, 821 06 Bratislava
pestrada@changenet.sk